

M. GELDİYEV VE EKİM İHTİLALİ DÖNEMİNDE ANA DİLİ

Tahir AŞİROV* ve Parahat DURDYGYLYJOV**

Öz

XX. yüzyılın başı Türkmenistan’da değişik kültürel ve bilimsel gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde gelişme gösteren konulardan birinin de Türkmen dili olduğu görülebilir. Bu konuda, 1926 yılında Bakü’de gerçekleşen Türkoloji kurultayına Türkmenistan adına katılan Muhammet Geldiyev’in (1889-1931) ve onun çalışmalarının ayrı bir yeri vardır. Özellikle de Geldiyev’in 1925 yılında Poltaraski’de (Aşgabat’ta) “Başlangıç Mektepte Ene Dili (hem programı)” (باشلانغچ مه كته پده انه عدیلی هه م پیروگرامما) ismiyle yayınladığı eseri değerlidir. Bu eser Rusça “Родной язык в начальной школе (Программа по родному языку)” şeklinde tanıtılmıştır. Bu, Sovyet Türkmenistan’ında ana dilin okutulmasıyla ilgili günümüzde de değerini kaybetmemiş tarihi bir eserdir. Geldiyev kitabının başında “Bizim mektep” diye başlık açmış ve onda Türkmen okulların tarihini, özellikle Ekim İhtilali’nin etkisi bağlamında değerlendirmektedir. Makalede, M. Geldiyev tarafından 1925 yılında Aşgabat’ta “Başlangıç Mektepte: Ene Dili (hem programı)” adıyla cedit alfabesiyle yayınlanan eserinin ana dilinin tarihi sürecinde önemi belirlenmeye ve değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Geldiyev, Ene Dili, Türkmen Dili, Türkoloji, Gelişme

M. Geldiyev and Native Language in October Revolution Period

Abstract

Beginning of XX century was a period of different cultural and scientific developments in Turkmenistan. It can be seen that one of the progressing topics of that time was Turkmen language. In that, it has a special place of Muhammet Geldiyev (1889-1931) and his works who attended on behalf of Turkmenistan to public meeting of Turkology which were materialized in Baku in 1926. Particularly, Geldiyev’s valuable work of “Native language (and program) in elementary school” (باشلانغچ مه كته پده انه عدیلی هه م پیروگرامما) which were published in 1925 in Poltaraski (Ashgabat). This work was introduced in Russian as “Родной язык в начальной школе (Программа по родному языку)”. This is historical work that not lost its value even today regarding to teaching in mother tongue in Soviet Turkmenistan. In the beginning of his book Geldiyev wrote a heading “Our school” which evaluated history of Turkmen schools, especially impacts of October revolution. In our article, it’s been tried to determine and evaluate the importance in historical process of Native language from work “Native language (and program) in elementary school” by M. Geldiyev published in 1925 in Ashgabat with “cedit” alphabet.

Keywords: Geldiyev, Native language, Turkmen Language, Turkology, Development

Giriş

Türkmenistan’da toplumsal ve kültürel sorunların yaşandığı ve tartışıldığı XX. yüzyılın ilk yarısında, millî ve özgün düşüncelerini beyan eden yazarlardan biri de düşünür Muhammed Geldiyev (1889-1931)’dir. 1926 yılında Bakü’de gerçekleşen Türkoloji kurultayına Türkmenistan adına katılanlardan biri olan Geldiyev’in Türkmen dili, tarihi, kültürü üzerine yaptığı çalışmalarının Türkmen düşünce tarihinde ayrı bir yeri vardır (Aşirov, 2018a: 93-101; Aşirov, 2018b: 85-97). Geldiyev’in “Dil Sapağı” (1924 / G. Alparov birlikte), “Ululara okuv – yazuv öğretmek için sapaklar” (1925 / G. Alparov birlikte), “Makal ve Matallar Yığındısı (Babalar Sözi)” (1925), “Dil Sapaklığı” (1926 / G. Alparov birlikte), “Latın harpı esasında düzilen Türkmen elipbiisi” (1927 / K. Böriyev birlikte), “Dayhaan

* Dr. Öğretim üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, tahirashirov@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9684-0834>

** Doktora öğrencisi, Türkmenistan İlimler Akademisi, Tarih ve Arkeoloji Enstitüsü, parahat3786@gmail.com

eliipbiisi” (1928), “Türkmen Dilinin Grammatikası” (1929) ve diğer yapıtları bulunmaktadır (Aşirov, 2018a, s. 93-101; Aşirov, 2017, s. 111-116). Geldiyev’in Türkmen dili ile ilgili çalışmaları, tarihi açıdan önemli eserlerdir. Bunlardan biri de Türkmenlerin ana dili ile ilgili 1925 yılında Poltaraski’de (Aşkabat’ta) “Başlangıç Mektepte Ene Dili (hem programı)” (باشلانچ مەكتەپتە ەنە دىلى ھە م پىروگرامما) adıyla Arap alfabesiyle yayınladığı eserdir. Eser, Rusça “Родной язык в начальной школе (Программа по родному языку)” şeklinde tanıtılmıştır. Geldiyev “Başlangıç Mektepte Ene Dili (hem programı)” isimli eserinde, okul bağlamında ana dil konusunu ele almaktadır. Geldiyev’in eserinde, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkmenlerin arasındaki ilkokul ve anadil konusunda bilgi edinmek olanaklıdır. Eserin, Türkmenler arasında eğitim – öğretim kurumu olan mektep tarihi açısından önemli olduğu gibi Türkmen dili, özellikle ana dili konusunda da ayrı bir yeri bulunmaktadır. Geldiyev’in Sovyetler Birliği’nin ilk yıllarındaki Türkmen dili mücadelesi tarihi büyük bir önemi haizdir (Aşirov, 2018a, s. 93-101).

Geldiyev “Başlangıç Mektepte Ene Dili (hem programı)” isimli eserinde, “Ene dilinin mekteplerdeki önemi, onun değer - kıymeti” adlı bir başlık açmakta ve bu bölümde her halkın kendi ana dilinde okutulmasının gerekli olduğu üzerinde durmaktadır. Geldiyev, bu konuyu şöyle açıklamaya çalışmaktadır: “Bir ilin mektebini oluşturan, onu ayağa kaldıran şey, o ilin kendi ana dilidir. Her bir dalmeri ayrı ayrı olan il, kendilerine özel mektep olmasını diliyor. Her halk ve ilin mektebi, o ilin kendi ana dilinin esasında inşa edilmesi gereklidir. Bunun böyle olması bir hakikattir” (Geldiyev, 1925, s. 10). Geldiyev ana dilinin öğretilmesi gerekli olan yerin ilkokul olduğunu ayrıca belirtmektedir. Bununla birlikte onun, Türkmenlerin ana dili konusunu Ekim İhtilali bağlamında değerlendirdiği görülebilir.

I. Ana Dili ve Ekim İhtilali

Sovyetler Birliği literatüründe “Oktyabr” (Ekim) İhtilali olarak bilinen Ekim 1917 İhtilali’nin, Türkmen tarihinde ayrı bir yerinin olduğunu söylemek mümkündür. Bunun üzerine Sovyet Türkmenistanı’nda değişik çalışmalar yapıldığını da görmek olanaklıdır (Aşirov, 2017, s. 295-308). Ayrıca dönemin yazarlarından, Türkmen aydınlarının Ekim İhtilali’ne önem verdikleri de anlaşılmaktadır. Bu konu tüm alanlarda devrimin yapılması şeklinde düşünüldüğü görülebilir. Nitekim Geldiyev de Ekim İhtilali’nin Türkmenler arasında da yansımalarının, gerçekleşmesinin gerekliliğini vurgulayan düşünürlerden biri olduğu söylenebilir. Çünkü inkılabı sadece Rusların değil, diğer milletlerin de katıldığını belirtmektedir (Aşirov, 2018a, s. 98.). Bundan dolayı ihtilale katılan tüm halkların, değişimi yaşamasının gerekliliğini düşünmektedir. Bu bağlamda Türkmen dilinin de değerlendirilmesi öngörülmektedir.

Aynı şekilde Geldiyev’in ana dilini de bu bağlamda değerlendirdiği görülebilir. Nitekim onun, ana dilini inkılabtan önce ve sonra olmak üzere irdelemesinden bunu çıkarmak mümkündür. Geldiyev, Ekim İhtilali’nden sonra değişimin olduğunu şöyle açıklamaktadır: “Çocuklar, Arapça – Farsça kitapları yerine kendi ana dillerinde olan şarkı, makal, matal ve erteki – hikâyeleri okumaya onları ezberlemeye başladı. “Duğayı selam bila nihaye” şeklinde yazmanın yerine “Sevgili yoldaşım” diye yazmaya başladılar” (Geldiyev, 1925, s. 11). Geldiyev’in “Ene dili” adlı kitabında getirdiği örneği birçok bakımdan anlamak ve yorumlamak mümkündür. İlk olarak Türkmen dilini Arap – Fars sözlerinden, terkiplerinden temizlenme olduğu söylenebilir. İkinci olarak geleneksel düşünce yapısından Ekim İhtilali’nin ilkelerine geçişe bir işaret olabilir. Ekim İhtilali’nden sonra Türkmen dilinin değişim sürecine girmiştir. Nitekim Geldiyev Ekim İhtilali’nden sonra değişikliğin yaşandığını şöyle açıklamaktadır: “Gerçek, İnkılabtan sonraki zamanda sürgünde gezen ana dili kendi iline geri gelip, ona kâğıt üstünde bir az yer verilmiş gibi oldu” (Geldiyev, 1925, s. 10-11). O, ihtilalden sonra Türkmen dilinin kâğıt üzerinde de olsa kabul gördüğünü belirtmektedir. Ancak yönetimin dilinin Rusça olduğu ise bir gerçektir. Bundan dolayı Geldiyev, “kâğıt üzerinde de olsa” ifadesiyle Ekim İhtilali’nden sonra etkin bir şekilde yönetimde yürürlükte olmasa da yayınlarda, “kâğıt üzerinde” Türkmen dilinin kabul edildiğini ifade etmektedir.

II. Ana dili ve Okul

Geldiyev, ana dilinin öğretildiği ve öğrenildiği mekânın ilkokul olduğunu belirtmektedir. Geldiyev eserin, “Ene dilinin mekteplerdeki önemi, onun değer - kıymeti” adlı başlığının sonunda ilkokullarda ana dilini okutma konusuna şöyle geçiş yapmaktadır: “İlk olarak ana dilinin mektepte tutan

yeri, onun değer – kıymeti hakkında ifade edeli” (Geldiyev, 1925, s. 11). Ayrıca Geldiyev ene dilinin önemini şöyle açıklamaktadır: “Ene dili gereklidir. Bundan dolayı mekteplerdeki ene dili tüm bilimin temeli ve ilk basamağıdır” (Geldiyev, 1925, s. 12).

Geldiyev’in “Başlangıç Mektepte Ene Dili (hem programı)” adlı kitabının ilk başlığı “ءبیزلڭ مه پ کته پ (Bizim Mektep) isminde olup, burada Türkmen okullarının tarihini, özellikle Ekim İhtilali’nin etkisi bağlamında değerlendirmektedir. Türkmen ilkokullarının XX. yüzyılın çeyreğindeki durumuna dair bilgi vermektedir. İlk olarak Türkmen ilkokullarının yeni usul mektep olduğunu belirtmektedir. Geldiyev’in dönemindeki Türkmen ilkokullarının yeni usul mektepler olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde Geldiyev, her bir milletin ilkokulunun ana dili esasında olması gerektiğini şöyle açıklamaktadır: “Her halk ve ilin mektebi, o ilin kendi ana dilinin esasında inşa edilmesi gereklidir. Bunun böyle olması bir hakikattir. Ancak bazı halkın tarihinde birkaç sebeplere göre, o halkın mektebi, bir devirde kendi ana dilinden ayrılmış, yetim olarak kalması da mümkündür” (Geldiyev, 1925, s. 10). Geldiyev, bu durumu Türkmenler arasında da görüldüğünü şöyle açıklamaktadır: “Şimdiki çağda onun gibi devirleri Türkmen mektepleri de geçirmektedir” (Geldiyev, 1925, s. 10). Bununla birlikte geleneksel medreselerde öğretilen ana dili şöyle eleştirmektedir: “... Yazı yazdırıldığında Arapça – Farsça katışık – medrese dili ile “duğayı selam bila nihaye” diye yazmayı öğreten mekteplerimiz – işte o kendi anasından, millet dilinden ayrılan yetim mekteplerdir” (Geldiyev, 1925, s. 10).

Geldiyev, Türkmen mekteplerinin bu durumunun kendi döneminde de devam ettiğini belirtmektedir (Geldiyev, 1925, s. 10). Geldiyev, ana dilinin hak ettiği konuma gelemediğini şöyle açıklamaktadır: “Mektepte ana dili için verilen bu kadar yerler, az da olsa çok değerli, kıymetli yerlerdir. Buna rağmen ana dili mekteplerimizin merkezine geçip, kendine layık olan yerini şimdikiye kadar alamadı” (Geldiyev, 1925, s. 11). Buna şöyle eklemeye yapmaktadır: “Doğrusu, mekteplerimiz ana dili şu andaki belli bir düzenli yola koyulmadı” (Geldiyev, 1925, s. 11).

Aynı şekilde Geldiyev, dönem itibarıyla başlangıç mektep (ilkokul) değişik bilim dalları öğreten okul değil, sadece yazma ve okuma bakımından okul olarak kabul edildiğine değinmektedir. (Geldiyev, 1925, s. 3). Bu algının oluşmasına dönemin ilkokullarının neden olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Geldiyev, dönemin ilkokullarını şöyle açıklamaktadır: “Bizim genç mektebimiz de bugüne kadar sadece yazma –okuma öğreten mektep olarak geldi” (Geldiyev, 1925, s. 3).

Geldiyev daha sonra “Şimdi mektepte ene dilini nasıl okutma meselesine geleli” sözüyle ene dilinin ilkokullarda nasıl okutulmasının gerekliliği konusuna geçmektedir (Geldiyev, 1925, s. 12). Bu konuda Türkmenler arasındaki bir algıyı tespit ederek konuya başlamaktadır: “Ene dili okutma ifadesi olan sözü, çocuğa yazmayı öğretmek diye bilmek yanlıştır. Mektebin vazifesi, ilk olarak yazı tanıtma olsa, diğer taraftan da çocuğa doğru konuşmayı öğretmektir. Doğrusu çocuk mektebe geldiğinde de birçok sözler ile konuşuyor. Ancak o konuşabilse de o sözlerin manasını iyice, kesin bilmiyor hem kendinin fikir- düşüncesini doğru ve güzel şekilde ortaya çıkaramıyor” (Geldiyev, 1925, s. 13).

Aynı şekilde Geldiyev, öğretmenlerin maksadının da öğrencilere yazı bilimini öğretmek olduğunu açıklamaktadır (Geldiyev, 1925, s. 3-4). Ancak Geldiyev bunun yeni ilkokul olmasından dolayı doğal olduğunu da hatırlatmaktadır (Geldiyev, 1925, s. 4). Bununla birlikte Geldiyev, Türkmen ilkokullarının sadece yazı bilimini öğretmekle kalmayıp buralarda değişik bilimlerin de öğretilmesinin gerekli olduğunu şöyle açıklamaktadır: “Başlangıç mekteplerin temel vazifesi sadece yazıyı bilen insan ortaya çıkarmak değil, tek tekten diğer bilimleri de ilave etmek gerekliliğini anlaşıyor” (Geldiyev, 1925, s. 4).

Geldiyev eserin “Mektepte Ene dilini alıp barmak” (Okulda Ana dilini okutma) adlı başlıkta, ilkokullarda dersleri şöyle açıklamaktadır: “İlkokulun ilk vazifesi çocuğu kendinin etrafındaki dünya, yaşam, doğa, il ile çocuklarının yaşam alanındaki işlerinde olan emgek – mihnetlerin nasıl, ne suratta gidişatı ile tanıştırmaktır” (Geldiyev, 1925, s. 11-12). Görüldüğü üzere Geldiyev, bu bölümde nelerin öğretilmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır. Buna ev, mektep, köy, ilçe, il, Türkmen ili kavramlarının öğretilmesinin gerekliliğini örnek olarak vermektedir. Kısaca Geldiyev, ilkokuldaki tüm derslerin yine ana dile dayandığını şöyle açıklamaktadır: “Yani hesaptan başka tüm bilim ene dilinde veriliyor... Yani bilimin tümü ene dilinin ile veriliyor...” (Geldiyev, 1925, s. 12).

Türkmenler arasında yeni usul başlangıç mekteplerinin ortaya çıktığı zamanın, Ekim 1917 İhtilali döneminde olduğu görülebilir. Bu konuda Annagurdov “Sovet Türkmenistanda Sovatsızlığın yok ediliş tarihinden oçerkler” adlı eserinde, Türkmenistan’da yeni açılan mektepleri, yıllara göre saymaya çalışmaktadır (Annagurdov, 1960: s. 24, 28, 30, 34-35, 37). Nitekim Geldiyev konuyu şöyle açıklamaktadır: “Mektebimizin bunun gibi başlangıç çocukları Rusya’nın İnkılap devirlerine denk geldi. Rusya İnkılabı mekteplerimizin önüne “iş” diye şiarı (lozung/slogan) getirip koydu. Bundan sonra mektep “iş mektebi” olsun dedi.” (Geldiyev, 1925, s. 4). Geldiyev, bu durumun Türkmen ilkokulları üzerindeki etkisinin, özellikle de isimlendirmenin negatif bir durum oluşturduğunu beyan etmektedir. Geldiyev, isimlendirmenin Türkmen yeni ilkokulları üzerinde olumsuz etki ettiğini şöyle açıklamaktadır: “Çoğunluk şu anlık bunun adını da duyan yok. ‘Gençlere bilim yerine kürek bar’ şeklinde beyanları nasıl olacak? diye birincileri “iş” sözünü kendilerince anladı. Üstlerinden soğuk su dökülen gibi oldu” (Geldiyev, 1925, s. 4). Buna bağlı olarak Geldiyev, “yeni inşa edip, az bilimli, az tecrübeli öğretmenlere” yine görev düştüğünden bahsetmektedir. Bu da inkılaptan sonra oluşan “iş” ve benzeri kelimelerin doğru bir şekilde anlatılmasıdır (Geldiyev, 1925, s. 4). Geldiyev, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkmenler arasındaki “iş mektep” adıyla bilinen okulların durumunu şöyle açıklamaktadır: “İş mektebi” şeklindeki şiar, mektep ile hayatı birleştirmek, birbirini diğerine basamak etmek için konulmuştur” (Geldiyev, 1925, s. 5). Bu konuyu Geldiyev’in değişik yaklaşımlarla açıkladığı görülebilir. Geldiyev bunu şöyle özetlemektedir: “Okulu insan olsun diye veriyor” (Geldiyev, 1925, s. 5). Bununla birlikte Geldiyev, Türkmenler arasındaki yeni ilkokulların esas maksatlarından birinin edep olduğunu da belirtmektedir (Geldiyev, 1925, s. 3). Geldiyev’in buradaki ifadesi Türkmen düşünce yapısında çocuklara eğitim vermek olduğu söylenebilir.

III. Ana dili ve Kitap

Geldiyev eserin, “Bizim bucakta size söyleyecek sözümüz” adlı ikinci başlığında Türkmenler arasındaki “iş mektep” adıyla bilinen ilkokulların kitap ve program konusunu ele almaktadır. Geldiyev, ilkokullarda ana dilin öğretilmesi için kitabı ve eğitim programının gerekli olduğunu belirtmektedir. Geldiyev bu konuda, Ekim İhtilali’nden sonra bazı gelişmeler olduğunu şöyle açıklamaktadır: “Türkmen çocukları için de kendilerine özel Türkmen dilinde “Elifba” ve diğer bunun gibi okuma yazma, ana dili kitapları yayınlanmaya başladı. Kurslarda il mollası, il okutucusu hazırlatmaya başlandı” (Geldiyev, 1925, s. 11). Bu konuda Annagurdov “Sovet Türkmenistanda Sovatsızlığın yok ediliş tarihinden oçerkler” adlı eserinde şöyle demektedir: “1920 yılının Temmuzunda, Türkmen muallimlerini hazırlayan kurs açılmıştır” (Annagurdov, 1960, s. 24). Bu bağlamda Geldiyev, “Başlangıç Mektepte Ene Dili (hem programı)” adlı kitap kaleme almıştır. Geldiyev bu kitabı yazma nedenini şöyle açıklamaktadır: “İşte biz de bu kitabımızı o esasta inşa edilen yeni mekteplerimizde ana dilini öğretmenlerimize bir yardımcı olur umuduyla yazdık” (Geldiyev, 1925, s. 5). Buna ana dili eğitiminde ilkokulun önemini açıklamaya dayalı bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuyla ilgili son olarak Geldiyev şöyle demektedir: “Başlangıç mektebimiz şimdilik çok yerlerde 4 yıllık değil, 2 yıllık olsa da biz bu kitapta dört yıllık mektebi göz önünde bulundurduk” (Geldiyev, 1925, s. 6). Geldiyev, Türkmenler arasında başlangıç okullarının çoğunun iki yıl olmasına rağmen dört yıllık esasında hazırlandığını ve ona geçmenin gerekliliğini açıklamaktadır. Bundan dolayı da başlığı “Dört yıllık başlangıç mektepte: Ene Dili” olarak isimlendirmektedir (Geldiyev, 1925, s. 7).

Geldiyev, Türkmenistan’da inkılaptan sonra dört yıllık başlangıç mekteplerde okutulması gereken “Ene Dili” dersinin programını dört başlıkta toplamaktadır. Geldiyev, bu bölümde genel olarak çocuğun doğru okuması ve duyduğunu yazabilmesi yönünde dersler olduğunu beyan etmektedir. Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü yıl olmak üzere dört başlıkta ele almakta ve her bir başlıkta programı kısaca gösterilmektedir (Geldiyev, 1925, s. 7-10).

Bununla birlikte Geldiyev kitapla ilgili konuyu şöyle açıklamaktadır: “Sonra okutucular yoldaşlara! Bunu da ifade edip geçmek gerek: Biz bu kitabı başlangıç mektepte ana dilin programı ve onun okutmak yollarını kısaca olsa da gösterici, ana dilin kadir – kıymeti anlatıcı bir kitap olmak sıfatı ile yazdık” (Geldiyev, 1925, s. 6). Bununla birlikte bu konuda şöyle demektedir: “Ancak bu yıl içinde bastırılan “Ululara sapaklar” (Büyüklerle dersler) ve “Elifba” (Alfabe) kitapların bir tarafta alfabe okutmak yollarını da kısaca yazmıştık” (Geldiyev, 1925, s. 6).

Aynı şekilde Geldiyev başka bir önemli yöne de dikkat çekmektedir. Bu ise dönemin çocuklarının yeni ilkokullarındaki ana dili dersine bakışıdır. Geldiyev, bu konuyu şöyle açıklamaktadır: “Şimdiki zaman çocukları, ana diline kendinin dili değil, belki okutucunun dili diye bakıyor. Dilin düzgünlerini, kada –kanunlarını çocuk kendi söylediği dilin düzgünleri diye değil, belki filan kitabın dil düzgünleri diye düşünüyor. İşin böyle olmasının temel sebebi – kendilerinin bilimi az olan genç mollalarımız ellerinde/kollarında okuma yollarını gösteren bir kitap veya makalenin olmadığıdır” (Geldiyev, 1925, s. 11). Ayrıca Geldiyev şöyle demektedir: “İşte bizim bu küçük kitabımız, aslında program olsa da onun hakkında bir küçük tecrübedir” (Geldiyev, 1925, s. 11).

Geldiyev, Türkmen okullarında kitap bulunmasıyla birlikte işin bitmediğini şöyle açıklamaktadır: “Yine kitap yüzünden okutmak ile iş tamam olmuyor. Belki o kitaptaki yazılan şeyleri canlandırıp gençlerin göz önüne getirerek bastırıp, anlatabilmek de okutulan şeyleri eyleme, hayata geçirebilmek gerektir” (Geldiyev, 1925, s. 5). Geldiyev bu konuyla ilgili şöyle devam etmektedir: “Yine bunu da ifade edeli: Biz bu programımızda bir yıllık içinde ana dilin kaç bölüme bölüp, her ayda ne okutulup geçileceği doğrusunda hiçbir şey demedik. Sebebi - her bir veya iki ayda geçecek dersin sayısını yazıp, onu zorunlu plan, aylarda geçilmeli diyerek okutucuyu mecbur etmeden, o işi onun kendi ihtiyarına bıraktık. Ancak böyle ise de okutucular bir yıl içinde okutulacak dersin sayısını zorunlu olarak geçilmelidirler” (Geldiyev, 1925, s. 6).

Aynı şekilde Geldiyev konuşmak ile yazmanın farkına da dikkat çekmektedir: “Yine de çocuk doğru konuşmayı öğrenmesi ile birlikte doğru yazıp bilmiyor; doğru yazmayı öğreten şey – sadece mekteptir” (Geldiyev, 1925, s. 13). Bununla birlikte Geldiyev öğretmenin ve ilkokulun görevini de son olarak şöyle hatırlatmaktadır: “Sadece bu işleri gerçekleştirme ile okutucunun mektep çocuğu karşısındaki tüm borçları, vazifeleri denk şekilde gerçekleştirilmiyor. Çocuğa doğru terbiye vermek için ilk olarak en büyük vazife - onu güzel edebiyat ile tanıştırmak hem de okuduğunu anlayıp okumayı öğretmektir” (Geldiyev, 1925, s. 13).

Aynı şekilde Geldiyev, bu başlıkta çocukları için önemli olan birkaç konuya da işaret etmektedir. Bunlardan biri, Türkmen düşüncesine özgün bir çocuk edebiyatının okutulmasıdır. İkincisi ona özgün bir edebiyatın yazılmasıdır. Ayrıca dikkat çeken konulardan biri de diğer Türk Dünyasında olan edebiyatlardan faydalanmaktadır: “Okutucu bugüne kadar kendi elinde olan, Türkmence yazılan kitaplara bakıp, sadece ona bağlanıp oturmadan, belki ağızdan ifade edilen halk edebiyatından da başka Türk dillerinde yazılan eserlerin Türkmen çocuklarının ruhlarına, yaşlarına yakışır, layık olanlarından seçerek alıp onlara verebilsin” (Geldiyev, 1925, s. 25). Geldiyev Türk dünyasındaki çocuk edebiyatının okutulmasının gerekli olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Geldiyev, yeni çocuk edebiyatının yazılmasını da şöyle ifade etmektedir: “En doğru ve gerçek yol Türkmen mektebi, mektep eden göstermelik olsun, diye ifade eden gerçek okutucu, çocuklara layık okul kitaplarını oluşturmak çalışmasına girişsin” (Geldiyev, 1925, s. 25).

Sonuç

XX. yüzyılın ilk yarısının, Türkmen tarihinde ayrı bir dönem olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde Türkmen dilinin gelişmesi yönünde düşüncelerini özgün bir şekilde ifade edenlerden biri de Türkmen aydını Muhammed Geldiyev olmuştur. Geldiyev’in bu yönde görüşleri ve önerilerini içeren “Başlangıç Mektepte Ene Dili (hem programı)” adlı eseri önemlidir. Geldiyev’in düşünceleri ana dili ve mektep bağlamında değerlendirildiği de daha çok önem kazanmaktadır. Çünkü o, ana dilin doğru ve düzgün bir şekilde yazılması, okunması ve ifade edilmesini öğreten mekânın okul olduğunu düşünmektedir. Buna göre de ana dili değerlendirmesini okul bağlamında ele almaktadır Ekim İhtilali döneminde. Türkmenlerin ana dilinin özgün bir şekilde okutulmaya başlandığını ifade etmektedir. Nitekim geleneksel medreselerde ana dilinde eğitimin olmadığını, aksine Arapça kelimeler ve Farsça terkip üzere olan eserlerin takip edildiğini belirtmektedir. Bununla birlikte Ekim İhtilali’nden sonra Türkmen okullarının önüne “iş” kelimesinin gelmesiyle ayrı bir etki yaptığını ifade etmektedir. Geldiyev’in Sovyetler Birliğinin ilk yıllarında gerçekleştirdiği ana dili mücadelesi tarihi önemi haizdir. Türkmen dilinin özelliğinin korunması ve ilerletilmesi gerekliliği savı kanıtsamaktadır. Ancak bunun kendi düşüncesinin temel dinamikleriyle yapılmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir.

Kaynakça

- Annagurdov, M.D. (1960). Sovet Türkmenistanda Sovatsızlygyn yok ediliş tarihinden oçerkler. Aşgabat.
- Aşirov, T. (2018a). “Düşünür Muhammed Geldiyev (1889-1931)’in Türkmen Dili Mücadelesi”. Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD), 2 (2), 93-101.
- Aşirov, T. (2018b). “Türkmen Dilinin Terminolojik Problemleri Üzerine Araştırmalar: M. Geldiyev Örneği (1889-1931)”. Zeitschrift für die Welt der Türken (ZfWT). vol 10, No. 3 (2018) 85-97.
- Aşirov, T. (2017c). “Muhammet Geldiyev, (1925). Makal ve Matallar Yığındısı (Babalar Sözi), Paltaratski (Aşgabat): Türkmenistan Devlet Neşriyatı, 56 s.”. Diyalektolog Dergi, (14), 111-116.
- Aşirov, T. “Sovyet İhtilali Üzerine Çalışmalar: Garaş Han Oğlu Yomudskiy Örneği”. 100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası. Ankara. Hacettepe Üniversitesi yayımları, 2017: 295-308.
- Geldiyev, M. (1925). باشلانغچ مه كتته پده انه عدیلی هه م پیروگرامما (Başlangıç Mektepte Ene Dili (hem programı). Poltaraski (Aşgabat).